

## MOLIYA TIZIMIDA DAVLAT MOLIYASI SHAFFOFLIGI VA BYUDJET INTIZOMINI KUCHAYTIRISH MASALALARI

**Tog‘aynazarov Sardorbek Ravshanbekovich**

Termiz davlat universiteti Iqtisodiyot fakulteti

Moliya va moliyaviy texnologiyalar yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

E-mail: [tsardorbek1802@gmail.com](mailto:tsardorbek1802@gmail.com)

**Norqulov Mirsaid To‘lqin o‘g‘li**

Termiz davlat universiteti, PhD

<https://mirsaidtulkinovich0770.gmail.com>

### Annotatsiya

Ushbu maqolada O‘zbekiston moliya tizimida **davlat moliyasi shaffofligini** ta‘minlash va **byudjet intizomini** kuchaytirishning nazariy hamda amaliy jihatlarini tahlil qilinadi. **Davlat moliyasi shaffofligi** byudjet mablag‘larining shakllanishi, taqsimlanishi va sarflanishi bo‘yicha axborotlarning ochiqligi, tushunarligi, taqqoslanishi va jamoatchilik uchun nazorat qilinishi mumkinligi bilan izohlanadi. **Byudjet intizomi** esa daromadlar prognozi, xarajatlar limiti, shartnomaviy majburiyatlar, g‘aznachilik ijrosi, **davlat xaridlari** va moliyaviy hisobotlarda qonunchilikka qat‘iy rioya etilishiga tayanadi. O‘zbekiston sharoitida ushbu ikki yo‘nalish makroiqtisodiy barqarorlik, davlat qarzining xavfsiz boshqarilishi, ijtimoiy xarajatlar natijadorligi va hududiy rivojlanish dasturlarining real samaradorligini oshirishda hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. Maqolada Budjet kodeksi, yillik davlat byudjeti to‘g‘risidagi qonunlar, Open Budget portali, **tashabbusli byudjet** amaliyoti va **davlat moliyaviy nazorati** mexanizmlari asosida mavjud muammolar yoritiladi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, **byudjet ochiqligi** faqat ma‘lumot e‘lon qilish bilan cheklanmasligi, balki xarajatlar natijasini baholash, **mahalliy byudjetlar** mas‘uliyatini kuchaytirish, byudjet tashkilotlarida ichki nazoratni takomillashtirish va fuqarolar ishtirokini institutsional darajaga olib chiqish bilan mustahkamlanishi kerak.

### Kalit so‘zlar

Davlat moliyasi shaffofligi, byudjet intizomi, ochiq byudjet, fiskal mas‘uliyat, g‘aznachilik nazorati, davlat xaridlari, jamoatchilik nazorati, mahalliy byudjetlar, tashabbusli byudjet, xarajatlar samaradorligi.

### Kirish

Davlat moliyasi milliy moliya tizimining markaziy bo‘g‘ini bo‘lib, u davlat byudjeti, maqsadli jamg‘armalar, davlat qarzi, **davlat xaridlari**, byudjet tashkilotlari moliyasi va moliyaviy nazorat institutlarini yagona iqtisodiy mexanizm sifatida

birlashtiradi. Uning sifati faqat daromadlarni yig'ish yoki xarajatlarni moliyalashtirish hajmi bilan emas, balki mablag'larning qanday maqsadga yo'naltirilgani, qanday tartibda sarflangani va real natija bergani bilan baholanadi. Shu nuqtai nazardan, **davlat moliyasi shaffofligi** va **byudjet intizomi** O'zbekistonning hozirgi iqtisodiy islohotlarida texnik boshqaruv masalasi emas, balki iqtisodiy ishonch, ijtimoiy adolat va davlat institutlariga bo'lgan ishonchni shakllantiruvchi muhim mezondir.

O'zbekiston iqtisodiyotida byudjet xarajatlari ta'lim, sog'liqni saqlash, ijtimoiy himoya, infratuzilma, energetika, hududiy rivojlanish va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash kabi yo'nalishlarga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Byudjet mablag'i o'z vaqtida, manzilli va natijador sarflansa, davlat xarajati iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlovchi investitsion omilga aylanadi. Mablag'lar noto'g'ri rejalashtirilsa yoki ijro intizomi sust bo'lsa, xarajat hajmi oshgani bilan aholining hayot sifati sezilarli yaxshilanmaydi. Shu sababli zamonaviy davlat moliyasi yondashuvi byudjetni shunchaki smeta hujjati sifatida emas, balki natija, hisobdorlik va mas'uliyatni bog'lovchi boshqaruv vositasi sifatida talqin qiladi.

Mavzuning dolzarbligi O'zbekistonda **byudjet ochiqligi** bo'yicha institutsional asoslar shakllanib borayotgani bilan belgilanadi. Budjet kodeksi byudjet tizimining huquqiy asoslarini belgilaydi, yillik davlat byudjeti to'g'risidagi qonunlar daromad va xarajat parametrlarini tasdiqlaydi, Open Budget portali esa byudjet ma'lumotlarini jamoatchilikka taqdim etadi. Shu bilan birga, amaliyotda ma'lumotlarning oddiy fuqarolar uchun tushunarli, mahalliy darajadagi **xarajatlarni samaradorligi**, tender va **davlat xaridlari** shaffofligi, loyiha natijalarini baholash, byudjet tashkilotlarida ichki nazorat sifati kabi masalalar hamon dolzarb bo'lib qolmoqda.

**Davlat moliyasi shaffofligining** iqtisodiy mazmuni ochiqlik, hisobdorlik, prognozlarning asoslanganligi, fiskal xavflarning oldindan ko'rsatilishi va xarajat natijalarining baholanishida namoyon bo'ladi. Ochiqlik davlat organlari ma'lumot e'lon qilishi bilangina tugamaydi. U ma'lumotning oson topilishi, solishtirilishi, izohlanishi va jamoatchilik tomonidan savol berilishi mumkin bo'lgan tizimga aylanganda haqiqiy iqtisodiy mexanizmga aylanadi. **Byudjet intizomi** esa ushbu ochiqlikni amaliy tartibga soladi. Unda mablag' ajratish, majburiyat olish, to'lovni amalga oshirish, hisobot berish va auditdan o'tish jarayonlari bir-biriga mantiqan bog'lanadi.

O'zbekiston uchun ushbu mavzuning amaliy ahamiyati ikki sabab bilan kuchaymoqda. Davlat byudjeti hajmi yildan-yilga ortib bormoqda va byudjet xarajatlarning tarkibi murakkablashmoqda. Shu jarayonda har bir so'mning manzilli sarflanishi, ortiqcha xarajatlarni, samarasiz subsidiyalarni va muddatidan kechikkan

loyihalarni kamaytirish zarur. Hududiy rivojlanish vazifalari ham **mahalliy byudjetlar** mas'uliyatini oshirishni talab qilmoqda. Tuman va shahar darajasida maktab, yo'l, ichimlik suvi, tibbiyot punkti yoki kanalizatsiya kabi muammolar ko'pincha byudjet mablag'larining shaffof rejalashtirilishi va qat'iy ijrosiga bog'liq bo'ladi.

## Adabiyotlar tahlili

O'zbekiston iqtisodchi olimlari davlat moliyasi va byudjet tizimini iqtisodiyotni tartibga solishning asosiy mexanizmlaridan biri sifatida izohlaydi. A.V. Vahobov va T.S. Malikov moliyani yalpi ichki mahsulot va milliy daromadni taqsimlash hamda qayta taqsimlash bilan bog'liq iqtisodiy munosabatlar majmui sifatida talqin qiladi. Ushbu yondashuv davlat moliyasini faqat pul oqimi emas, balki ijtimoiy-iqtisodiy maqsadlarni moliyalashtiruvchi institutsional tizim sifatida anglash imkonini beradi. Bunday qarash davlat byudjetining xarajat qismi ijtimoiy himoya, ta'lim, sog'liqni saqlash va infratuzilma kabi sohalarida real natija berishi shartligini ko'rsatadi.

T.S. Malikovning davlat moliyasi bo'yicha qarashlarida byudjet munosabatlari fiskal siyosatning amaliy ifodasi sifatida ochib beriladi. Uning yondashuviga ko'ra, byudjet daromadlari va xarajatlari o'rtasidagi mutanosiblik davlatning iqtisodiy barqarorlikni saqlash qobiliyatini belgilaydi. Bu fikr O'zbekiston sharoitida juda muhim, chunki iqtisodiy islohotlar davrida davlat bir vaqtning o'zida ijtimoiy majburiyatlarni bajarishi, infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishi va **fiskal barqarorlikni** saqlashi kerak. Agar xarajatlarda daromadlar bilan asoslanmasa, byudjet taqchilligi va davlat qarzi kelgusi davr byudjetiga bosim o'tkazadi.

A.S. Jo'rayev davlat byudjeti daromadlarini shakllantirish masalalarida soliq salohiyati, hududiy daromad bazasi va fiskal boshqaruv sifatiga alohida e'tibor qaratadi. Ushbu yondashuv shaffoflik masalasini faqat xarajatlarda bog'lamaslik kerakligini ko'rsatadi. **Davlat moliyasi shaffofligi** daromadlar shakllanishida ham muhim ahamiyatga ega. Soliq tushumlarining manbalari, imtiyozlarning iqtisodiy asosi, **mahalliy byudjetlar** daromadlarining barqarorligi va soliq ma'murchiligi samaradorligi ochiq tahlil qilinmasa, xarajatlarda intizomi ham to'liq ishlamaydi.

O'zbekistonlik tadqiqotchilar tomonidan ilgari surilgan yana bir muhim qarash byudjet xarajatlarning natijadorligiga taalluqlidir. Smeta asosida xarajat qilish usuli mablag'ning belgilangan limit doirasida sarflanishini nazorat qiladi, biroq u har doim ham natijani o'lchamaydi. **Natijadorlikka asoslangan byudjetlashtirish** esa xarajatlarni maktab ta'miri, tibbiy jihoz xaridi yoki yo'l qurilishi kabi yakuniy natija bilan bog'laydi. O'zbekiston amaliyotida ushbu yondashuvni kengaytirish **byudjet intizomini** sifat jihatidan yuqori bosqichga olib chiqadi.

Normativ-huquqiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda **davlat moliyasi shaffofligini** ta'minlash uchun asosiy huquqiy baza mavjud. Budget kodeksi byudjet tizimi, byudjetlararo munosabatlar, **byudjet jarayoni**, **byudjet ijrosi** va hisobot masalalarini tartibga soladi. Yillik davlat byudjeti to'g'risidagi qonunlar esa har bir moliya yilidagi daromad, xarajat, taqchillik, davlat maqsadli jamg'armalari va **mahalliy byudjetlar** parametrlarini belgilaydi. Open Budget portali bu huquqiy asoslarni amaliy axborot maydoniga aylantiradi. Muammo shundaki, axborot ochiqligi iqtisodiy qarorlar sifatiga avtomatik ta'sir qilmaydi. U tahlil, audit, fuqarolik nazorati va javobgarlik mexanizmlari bilan bog'langandagina real natija beradi.

## Metodologiya

Tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, statistik umumlashtirish, normativ-huquqiy tahlil va amaliy holatlarni iqtisodiy baholash metodlaridan foydalanildi. Tizimli yondashuv **davlat moliyasi shaffofligi** va **byudjet intizomini** alohida hodisa emas, balki byudjet rejalashtirish, daromadlarni shakllantirish, xarajatlarni moliyalashtirish, **davlat xaridlari**, g'aznachilik ijrosi, hisobot va auditdan iborat yagona boshqaruv zanjiri sifatida o'rganish imkonini berdi. Qiyosiy tahlil 2024-2026-yillarda davlat byudjeti parametrlarining o'zgarishini baholashda qo'llandi.

Statistik ma'lumotlar Iqtisodiyot va moliya vazirligi, Open Budget portali, yillik davlat byudjeti to'g'risidagi qonunlar hamda rasmiy **byudjet ijrosi** ko'rsatkichlari asosida umumlashtirildi. Tadqiqotda davlat byudjeti daromadlari, xarajatlari, taqchillik, konsolidatsiyalashgan byudjet, **tashabbusli byudjet** va **mahalliy byudjetlar** bilan bog'liq ko'rsatkichlar tahlil qilindi. Normativ-huquqiy tahlil Budget kodeksi, 2024-yil, 2025-yil va 2026-yil uchun Davlat byudjeti to'g'risidagi qonunlar hamda davlat byudjeti ijrosini ta'minlashga oid qarorlar mazmuniga tayandi.

Maqolada tahlil birligi sifatida byudjet mablag'lari harakati tanlandi. Bu harakat daromad prognozi, mablag' ajratish, majburiyat olish, xarid qilish, to'lovni amalga oshirish, natijani baholash va hisobot berish bosqichlaridan iborat. Har bir bosqichda shaffoflik va intizom turlicha namoyon bo'ladi. Daromad bosqichida prognozning asoslanganligi muhim bo'lsa, xarajat bosqichida mablag'ning manzilliligi va samaradorligi ustuvor ahamiyat kasb etadi. Xarid bosqichida raqobat va korrupsion xavflarni cheklash talab qilinadi. Hisobot bosqichida esa ma'lumotlarning to'liqligi, o'z vaqtida e'lon qilinishi va tekshirilishi hal qiluvchi mezonga aylanadi.

## Asosiy qism

**Davlat moliyasi shaffofligi** iqtisodiy mazmuniga ko'ra davlatning moliyaviy qarorlari haqida jamiyatga aniq, ishonchli va o'z vaqtida axborot berish jarayonidir. Bunda ma'lumot faqat rasmiy hujjat shaklida mavjud bo'lishi yetarli emas. Fuqaro yoki

tadqiqotchi byudjet mablag'i qaysi dasturga, qaysi hududga, qaysi tashkilotga va qanday natija uchun ajratilganini tushunishi kerak. Shuning uchun **byudjet ochiqligi** uchta tarkibiy unsurdan tashkil topadi. Ular axborotning mavjudligi, axborotning tushunarliqligi va axborot asosida nazorat qilish imkoniyatidir. Ushbu uch unsurdan biri sust bo'lsa, ochiqlik formal ko'rinishda qoladi.

**Byudjet intizomi** davlat moliyasining huquqiy va tashkiliy tartibini belgilaydi. Uning asosida mablag'larni tasdiqlangan limitdan oshirmasdan sarflash, xarajatlarni byudjet tasnifiga muvofiq amalga oshirish, majburiyatlarni g'aznachilik ro'yxatidan o'tkazish, **davlat xaridlarini** belgilangan tartibda o'tkazish, debitor va kreditor qarzdorlikni nazorat qilish hamda moliyaviy hisobotlarni o'z vaqtida topshirish yotadi. **Byudjet intizomi** kuchli bo'lgan tizimda rahbar yoki tashkilot xarajatni faqat mablag' borligi uchun emas, balki qonuniy asos, iqtisodiy zarurat va natijadorlik talabiga muvofiq amalga oshiradi.

O'zbekiston sharoitida **davlat moliyasi shaffofligining** shakllanish omillari bir necha institutsional jarayon bilan bog'liq. Ularning eng muhimlari **byudjet jarayonining** raqamlashtirilishi, g'aznachilik tizimining joriy etilishi, **davlat xaridlarining** elektron platformalarga o'tkazilishi, Open Budget portali faoliyati, **tashabbusli byudjet** amaliyoti va davlat organlari hisobotlarining ochiqligidir. Ushbu omillar byudjet mablag'lari harakatini yopiq ma'muriy qarordan ochiq iqtisodiy jarayonga aylantirishga xizmat qilmoqda.

Open Budget portali O'zbekistonda **byudjet ochiqligining** amaliy platformasi sifatida alohida ahamiyatga ega. Portal orqali davlat byudjeti daromadlari, xarajatlari, hududlar kesimidagi ko'rsatkichlar va **tashabbusli byudjet** jarayonlari bo'yicha ma'lumot olish mumkin. Bunday platforma shaffoflikni kuchaytiradi, lekin uning samaradorligi foydalanuvchi savodxonligi va ma'lumotlarning tahliliy qulayligiga bog'liq. Raqamlar katta hajmda e'lon qilinsa-yu, ularning mazmuni oddiy fuqaroga tushunarli bo'lmasa, **jamoatchilik nazorati** cheklanadi. Shu sababli ochiq ma'lumotlar bilan birga fuqarolar uchun byudjet, vizual tahlillar, hududiy solishtirma xaritalar va natija indikatorlari muntazam e'lon qilinishi zarur.

**Davlat xaridlari** shaffoflik va **byudjet intizomi** kesishadigan eng muhim nuqtalardan biridir. Maktab jihozlari, tibbiy uskunalari, yo'l qurilishi, kommunal infratuzilma yoki idora uchun xizmat xaridi bevosita davlat mablag'i hisobidan amalga oshiriladi. Xarid jarayonida texnik topshiriq noaniq tuzilsa, raqobat cheklansa yoki narx bozor qiymatidan yuqori shakllansa, **byudjet intizomi** qog'ozda saqlangani bilan iqtisodiy samaradorlik pasayadi. Shu bois **davlat xaridlarida** ochiq e'lon, aniq texnik

talab, raqobatli tanlov, shartnoma ijrosi monitoringi va yakuniy natijani baholash birgalikda ishlashi kerak.

**Mahalliy byudjetlar** masalasi **davlat moliyasi shaffofligining** eng amaliy yo‘nalishlaridan biridir. Aholi kundalik hayotida davlat byudjetini odatda maktab ta‘miri, ichki yo‘l, ko‘cha yoritgichi, tibbiyot punkti, suv tarmog‘i yoki chiqindi tizimi orqali his qiladi. Demak, mahalliy byudjet qarorlarining ochiqqligi fuqaroga davlat moliyasining natijasini ko‘rish imkonini beradi. Agar mahalla hududidagi muammo qaysi byudjet manbasi hisobidan va qaysi muddatda hal qilinishi ochiq ko‘rsatilsa, aholi ishonchi oshadi. Agar mablag‘ ajratilgani e‘lon qilinib, natija ko‘rinmasa, shaffoflik zaiflashadi.

**Tashabbusli byudjet** amaliyoti davlat moliyasida fuqarolar ishtirokini kuchaytirgan muhim mexanizmdir. 2024-yilgi ikkinchi mavsumda fuqarolar tomonidan 27 mingdan ortiq loyiha ilgari surilgani, 23 mingdan ortiq loyiha belgilangan mezonlar asosida ovoz berishga o‘tkazilgani va g‘olib loyihalarni moliyalashtirish uchun 2 trillion so‘mdan ortiq mablag‘ yo‘naltirilishi rejalashtirilgani jamoatchilik ishtirokining real ko‘lamini ko‘rsatadi. Bunday amaliyot byudjetni aholiga yaqinlashtiradi, lekin ovoz yig‘ish jarayonining adolatliligi, loyihalar smetasining asoslanganligi, bajarilgan ish sifati va keyingi ekspluatatsiya xarajatlari doimiy nazorat qilinishi kerak.

**Byudjet intizomini** kuchaytirish faqat tekshiruv va jazolash orqali amalga oshirilmaydi. Unda oldini olish mexanizmi muhimroq o‘rin tutadi. Byudjet tashkilotida xarajatlar rejasi real ehtiyojga asoslangan bo‘lsa, xarid hujjatlari sifatli tayyorlansa, ichki nazorat ishlasa va rahbarlar moliyaviy mas‘uliyatni tushunsa, qoidabuzarliklar kamayadi. Aksincha, rejalashtirish sifatsiz bo‘lsa, yil oxirida mablag‘ni shoshilinch sarflash, ortiqcha shartnomalar tuzish yoki natijasi past xaridlarga yo‘l qo‘yish xavfi ortadi. Demak, intizomning poydevori yil boshidagi rejalashtirish sifati bilan belgilanadi.

**Davlat moliyasi shaffofligi** va **byudjet intizomini** kuchaytirishda **g‘aznachilik nazorati** alohida rol o‘ynaydi. G‘aznachilik tizimi byudjet tashkilotlarining moliyaviy majburiyatlarini ro‘yxatdan o‘tkazadi, to‘lovlarning tasdiqlangan smeta va limitlarga mosligini tekshiradi, mablag‘ harakatini markazlashgan tartibda kuzatadi. Bunday nazorat davlat mablag‘larining tasdiqlanmagan yo‘nalishlarga sarflanishining oldini oladi. Biroq zamonaviy sharoitda **g‘aznachilik nazorati** faqat hujjatlarning to‘g‘riligini tekshirish bilan cheklanmasligi, xarajat natijasiga oid ma‘lumotlar bilan ham integratsiyalashishi zarur.

Amaliy misol sifatida maktabni ta'mirlash loyihasini ko'rish mumkin. Byudjet shaffofligi nuqtai nazaridan fuqaroga ajratilgan mablag' miqdori, pudratchi nomi, shartnoma qiymati, ish muddati va loyiha holati ochiq bo'lishi kerak. **Byudjet intizomi** nuqtai nazaridan esa to'lov bajarilgan ish hajmiga mos amalga oshirilishi, smetadan tashqari xarajatga yo'l qo'yilmasligi, qabul qilish dalolatnomasi real holatga mos bo'lishi zarur. Natijadorlik nuqtai nazaridan ta'mirdan keyin maktabning isitish tizimi, xavfsizligi, sinfxonalar holati va o'quvchilar uchun yaratilgan sharoit baholanishi kerak. Shundagina byudjet xarajati haqiqiy iqtisodiy va ijtimoiy natijaga aylanadi.

**1-jadval. Davlat moliyasi shaffofligi va byudjet intizomining asosiy tarkibiy unsurlari**

| Tarkibiy unsur                              | Mazmuni                                                        | Amaliy vazifasi                                                         | Kutiladigan natija                  |
|---------------------------------------------|----------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------|
| Byudjet ochiqqligi                          | Daromad va xarajatlarning haqidagi axborotning e'lon qilinishi | Fuqarolar, tadqiqotchilar va OAV uchun ma'lumotga kirishni kengaytirish | Jamoatchilik nazorati kuchayadi     |
| G'aznachilik nazorati                       | Majburiyat va to'lovlarning limitga mosligini tekshirish       | Noqonuniy va asossiz xarajatlarning oldini olish                        | Moliyaviy tartib mustahkamlanadi    |
| Davlat xaridlari shaffofligi                | Xarid jarayonida raqobat va shartnoma ochiqqligini ta'minlash  | Narxlar sun'iy oshirilishining oldini olish                             | Byudjet tejamkorligi ortadi         |
| Natijadorlikka asoslangan byudjetlashtirish | Xarajatlarni yakuniy ijtimoiy-iqtisodiy natija bilan bog'lash  | Smeta ijrosidan samaradorlik bahosiga o'tish                            | Xarajatlarning sifati oshadi        |
| Ichki moliyaviy nazorat                     | Byudjet tashkiloti ichida                                      | Qoidabuzarlikni auditdan oldin kamaytirish                              | Mas'uliyat va hisobdorlik kuchayadi |

|  |                                       |  |  |
|--|---------------------------------------|--|--|
|  | risklarni aniqlash<br>va oldini olish |  |  |
|--|---------------------------------------|--|--|

### Tahlil va natijalar

Rasmiy byudjet ko'rsatkichlari **davlat moliyasi shaffofligi** masalasini aniq raqamlar orqali baholash imkonini beradi. 2024-yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti to'g'risidagi Qonunda konsolidatsiyalashgan byudjet daromadlari 375 030,5 mlrd so'm, davlat byudjeti daromadlari 270 403,1 mlrd so'm miqdorida prognoz qilingan. 2024-yil yakunlari bo'yicha Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma'lumotlarida davlat byudjeti daromadlari 274 423 mlrd so'm atrofida shakllangani ko'rsatilgan. Iqtisodiy tasnif bo'yicha davlat byudjeti xarajatlari esa 310 926 mlrd so'mni tashkil etgan. Bu raqamlar byudjet hajmi katta ekanini, uning ijrosi esa qat'iy nazorat va ochiq monitoringni talab qilishini ko'rsatadi.

2026-yil uchun davlat byudjeti parametrlarida davlat byudjeti daromadlari 368 918,3 mlrd so'm, xarajatlari 402 728,6 mlrd so'm va taqchillik 33 810,3 mlrd so'm darajasida ko'rsatilgan. Ushbu raqamlar shaffoflik uchun ikki jihatdan muhim. Daromadlar va xarajatlar o'rtasidagi farq fiskal siyosatning real yukini ko'rsatadi. Taqchillikni moliyalashtirish manbalari, qarz jalb qilish shartlari va kelgusidagi xizmat xarajatlari ochiq bo'lmasa, byudjet barqarorligini baholash qiyinlashadi. Shu sababli **byudjet intizomi** nafaqat joriy xarajatlarni nazorat qilish, balki kelgusi yillarga tushadigan fiskal majburiyatlarni ham oldindan ko'rsatishni talab qiladi.

### 2-jadval. O'zbekiston davlat byudjeti ko'rsatkichlarining shaffoflik nuqtai nazaridan talqini

| Ko'rsatkich                                                 | Miqdor                     | Manba xarakteri                              | Shaffoflik uchun mazmuni                                     |
|-------------------------------------------------------------|----------------------------|----------------------------------------------|--------------------------------------------------------------|
| 2024-yil konsolidatsiyalashgan byudjet daromadlari prognozi | 375 030,5 mlrd so'm        | Davlat byudjeti to'g'risidagi qonun          | Yillik fiskal siyosat ko'lami va daromad bazasini ko'rsatadi |
| 2024-yil davlat byudjeti daromadlari ijrosi                 | 274 423 mlrd so'm atrofida | Iqtisodiyot va moliya vazirligi statistikasi | Prognoz va ijro intizomini baholash imkonini beradi          |

|                                                   |                        |                                                   |                                                                               |
|---------------------------------------------------|------------------------|---------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------|
| 2024-yil davlat<br>byudjeti xarajatlari<br>ijrosi | 310 926 mlrd<br>so'm   | Iqtisodiy<br>tasnif bo'yicha ijro<br>ma'lumotlari | Xarajatlar<br>hajmi va nazorat<br>yukini ko'rsatadi                           |
| 2026-yil davlat<br>byudjeti daromadlari           | 368 918,3<br>mlrd so'm | Davlat<br>byudjeti qonuni va<br>Open Budget       | Daromadlar<br>bazasi<br>kengayayotganini<br>bildiradi                         |
| 2026-yil davlat<br>byudjeti taqchilligi           | 33 810,3<br>mlrd so'm  | Open Budget<br>parametrlari                       | Fiskal<br>mas'uliyat va qarz<br>boshqaruvining<br>ahamiyatini<br>kuchaytiradi |

Tahlil shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston byudjet tizimida ochiqlikning huquqiy va axborot infratuzilmasi shakllangan. Eng katta ijobiy o'zgarish ma'lumotlarning ommaga taqdim etilishi va fuqarolarning **tashabbusli byudjet** orqali xarajat yo'nalishlarini tanlashda ishtirok etishidir. Biroq ochiqlikning keyingi bosqichi natijalar ochiqligidir. Maktab ta'miriga ajratilgan mablag', yo'l qurilishi uchun tuzilgan shartnoma yoki tibbiyot muassasasiga xarid qilingan uskunaning qiymati ochiq bo'lishi muhim. Lekin bundan ham muhimroq savol xarajattan keyin qanday natija yuzaga kelganidir. Ta'mirlangan maktab foydalanishga topshirilganmi, yo'l sifati kafolat muddatida saqlanganmi, tibbiy uskuna ishlatilmoqdami, loyiha aholining real ehtiyojini qondirdimi. Ushbu savollar byudjet shaffofligini iqtisodiy samaradorlik bilan bog'laydi.

**Byudjet intizomidagi** asosiy muammolardan biri xarajatlarni rejalashtirish va ijro o'rtasidagi tafovutdir. Ayrim hollarda byudjet tashkilotlari ehtiyojni aniq hisoblamasdan mablag' so'raydi, yil davomida reja o'zgaradi yoki yil oxirida mablag'ni o'zlashtirish bosimi kuchayadi. Bunday vaziyat xarajat sifatini pasaytiradi. **Byudjet intizomini** kuchaytirish uchun xarajatlar faqat oldingi yil smetasiga qo'shimcha kiritish asosida emas, balki xizmat ko'rsatish normativi, aholi soni, infratuzilma holati, hududiy ehtiyoj va natija indikatorlari asosida rejalashtirilishi zarur.

**Davlat moliyasi shaffofligida** mahalliy daraja alohida risk zonasi hisoblanadi. Respublika darajasidagi ma'lumotlar ko'proq tartibga solingan va umumlashtirilgan bo'ladi. Tuman yoki shahar darajasida esa fuqarolarni aynan aniq loyiha qiziqtiradi. Masalan, ichki yo'lni ta'mirlash uchun ajratilgan mablag'ning pudratchi tomonidan

qanday bajarilgani, ish muddati, sifat nazorati va kafolat majburiyati mahalliy aholiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiladi. Shu sababli **mahalliy byudjetlar** bo'yicha loyiha pasporti, shartnoma qiymati, bajarilish foizi, foto hisobot va qabul qilish hujjatlarini ochiq platformalarda ko'rsatish **jamoatchilik nazoratini** kuchaytiradi.

Tahlil natijalari **byudjet intizomini** kuchaytirishning asosiy yo'nalishlari sifatida to'rt amaliy mexanizmni ko'rsatadi. Xarajatlarni rejalashtirishda natija indikatorlari majburiy belgilanishi kerak. **Davlat xaridlarida** texnik topshiriq sifati va raqobat darajasi alohida nazorat qilinishi zarur. G'aznachilik tizimi shartnoma va to'lov intizomini natija ma'lumotlari bilan bog'lashi lozim. Ichki audit va **samaradorlik auditi** byudjet tashkilotlarida formal tekshiruvdan tahliliy baholash tizimiga o'tishi kerak. Ushbu mexanizmlar birgalikda ishlasa, shaffoflik hujjat e'lon qilish darajasidan real moliyaviy boshqaruv vositasiga aylanadi.

## Xulosa

Moliya tizimida **davlat moliyasi shaffofligini** ta'minlash va **byudjet intizomini** kuchaytirish O'zbekistonning barqaror iqtisodiy rivojlanishi uchun zarur institutsional shartdir. Tahlil ko'rsatdiki, mamlakatda **byudjet ochiqligining** huquqiy asoslari, elektron platformalari va jamoatchilik ishtiroki mexanizmlari shakllangan. Budget kodeksi, yillik davlat byudjeti to'g'risidagi qonunlar, Open Budget portali, g'aznachilik tizimi va **tashabbusli byudjet** amaliyoti ushbu jarayonning asosiy tayanchlari hisoblanadi. Shu bilan birga, shaffoflikni faqat ma'lumot e'lon qilish bilan tenglashtirish noto'g'ri. Haqiqiy shaffoflik xarajatlar natijasini ko'rsatish, loyiha ijrosini kuzatish, **davlat xaridlarida** raqobatni ta'minlash va jamoatchilik fikriga javob berish orqali namoyon bo'ladi.

**Byudjet intizomini** kuchaytirish uchun davlat moliyasi boshqaruvida profilaktik nazoratga ustuvor ahamiyat berish zarur. Mablag' ajratilgandan keyin xatoni aniqlashdan ko'ra, xarajat rejasini sifatli tuzish, texnik topshiriqlarni aniq belgilash, shartnomalarni **g'aznachilik nazorati** bilan bog'lash va bajarilgan ish natijasini ochiq baholash samaraliroqdir. **Mahalliy byudjetlar** darajasida loyiha pasportlari, xarajat smetalari, pudratchilar, bajarilish muddatlari va yakuniy natijalarni ochiq e'lon qilish aholining davlat moliyasiga bo'lgan ishonchini oshiradi. **Tashabbusli byudjet** jarayonida esa ovoz berishdan keyingi bosqichlar, ya'ni smeta, xarid, qurilish, qabul qilish va foydalanish holati bo'yicha monitoring kuchaytirilishi kerak.

O'zbekiston sharoitida davlat moliyasini rivojlantirishning eng maqbul yo'li **byudjet ochiqligini** natijadorlikka asoslangan boshqaruv bilan birlashtirishdir. Bunda har bir yirik xarajat yo'nalishi uchun aniq maqsad, o'lchanadigan indikator, mas'ul ijrochi, moliyalashtirish manbasi va yakuniy baholash mezonini belgilanadi. Bunday

tizim byudjet mablag'larini faqat sarflash emas, balki iqtisodiy va ijtimoiy natija yaratish vositasiga aylantiradi. **Davlat moliyasi shaffofligi, byudjet intizomi va fiskal mas'uliyat** bir butun mexanizm sifatida ishlaganda davlat xarajatlari samaradorligi oshadi, korrupsion xavflar kamayadi, hududlar o'rtasidagi moliyaviy tafovutlar yumshaydi va moliya tizimining umumiy barqarorligi mustahkamlanadi.

## Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Budjet kodeksi. 26.12.2013. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. lex.uz.
2. O'zbekiston Respublikasining "2024-yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti to'g'risida"gi O'RQ-886-son Qonuni. 25.12.2023. lex.uz.
3. O'zbekiston Respublikasining "2026-yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti to'g'risida"gi O'RQ-1105-son Qonuni. 25.12.2025. lex.uz.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining 2024-yil uchun Davlat byudjeti to'g'risidagi Qonuni ijrosini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-422-son qarori. 29.12.2023. lex.uz.
5. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Davlat byudjeti daromadlari va xarajatlari ijrosi bo'yicha statistik ma'lumotlar. Toshkent, 2024. imv.uz.
6. Open Budget axborot portali. Davlat byudjeti parametrlari va tashabbusli byudjet ma'lumotlari. openbudget.uz.
7. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya. Darslik. Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2011. 712 b.
8. Malikov T.S. Davlat moliyasi. O'quv qo'llanma. Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2019. 384 b.
9. Jo'rayev A.S. Davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishning dolzarb muammolari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2006. 212 b.
10. Olimjonov O.O., Vahobov A.V. Moliya tizimi va moliyaviy boshqaruv. Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2017. 328 b.
11. Tursunov B.O. Byudjet tizimi va byudjetlararo munosabatlarni takomillashtirish masalalari. Toshkent: Iqtisodiyot, 2020. 196 b.
12. Xudoyqulov X.X. Davlat moliyaviy nazorati va audit tizimini rivojlantirish yo'nalishlari. Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021. 224 b.

13. Karimov N.G. Investitsiyalar va moliyaviy resurslardan samarali foydalanish. Toshkent: Iqtisodiyot, 2018. 256 b.
14. Qosimova G.A. Mahalliy byudjetlar barqarorligini ta'minlashning moliyaviy mexanizmlari. Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020. 188 b.
15. Rasulov N.M. Moliyaviy nazorat va byudjet intizomini kuchaytirish masalalari. Toshkent: Iqtisodiyot, 2022. 204 b.